

Motív matky ako ochrankyne, matky plačúcej, prosiacej, strádajúcej, ale aj poníženej, potrestanej, zúfajúcej je známy už od najstarších antických čias. Mohli by sme uviesť aspoň jeden príklad za všetky. Vzbúrená matka Nioba, pyšná matka, je gréckou bohyňou za urážku potrestaná stratou detí. Jej zúfalý plač je skôr sebecký, nie je ako plač Bohorodičky za všetkých utrápených ľudí. Inú dimenziu vytvára starozákonná Ráchel, ktorá plače nad deťmi izraelského národa. Bohorodička v legendách, v literárnych útvaroch ako Choždenije Bogorodici vo Ad, poľskej Bogurodzici a nakoniec v paraliturgickej tvorbe piesní k zázračným ikonám karpatskej oblasti je pokračovaním uvádzaného motívu.

Plač a zázrak ikony spojený s nevysvetliteľným odchodom, útekem heretikov spred brán chrámu i mesta sa považuje za prejav ochrany Bohorodičky a v paraliturgickej piesni sa aj takto vníma. Víťazom v takomto chápaní nie je človek, ale Boh zastúpený Máriou. Uvádzaný motív tak korešponduje s barokovým mysticizmom, keď sa po nepokojoch a vojnách vnímaných ako trest za hriechy očakáva vykúpenie (Wollman, 1957, s. 84 a 102).¹⁹ Východná spiritualita a mystifikácia v paraliturgickej tvorbe je založená na dynamickom historiko-spoločenskom pozadí, čo vnímame ako návrat k zdrojom náboženskej dynamiky (Čemý, 1937, s. 8). Celý literárny, kultúrno-spoločenský a historický proces v slovanskom svete odrážaný v duchovnej, paraliturgickej spisbe v karpatskej oblasti, ktorá spadá do obdobia prechodu humanizmu a renesancie do baroka je založený nie na vzájomných vplyvoch, ale v prvom rade na tematickej komplexnosti vytvorenej na cyklizácii motívov. Tak vzniká prepojenie religiózneho a formálneho, mystického a svetského (Wollman, 1957, s. 103–104).²⁰ Vzniká tým priestor pre špecifické národné a etnické literárne prejavy.

v ľavej ruke drží zvitok pergamentu, čo znázorňuje Božie slovo a pravou rukou požehnáva (prsty pravej ruky vytvárajú symbol ISCHS (ICXC), čo znamená Isus Christos. Mária svojou pravou rukou ukazuje na malého Ježiška. Tento motív tak zobrazuje cestu, po ktorej treba kráčať k spaseniu a večnému životu v nebi a tou je Kristus ako Božie Slovo prinášajúci posolstvo evanjelia – Božie slovo.

¹⁹ Ako príklad uvádzam úryvok z Piesne o obraze klokočovskom podľa Petruševyča, 1886, s. 190:

Plakal obraz Prečistoj v Klokočeve,
kotry vzjaty postavleny v Mukačeve.
Hnev Božij sja hotujet,
Obraz Pany lamentujet. /...../

Prez Kurucov v Klokočeve cerkov spalena
a Uherska šitka zemlja ispustošena.

Lehko toje bylo znati, že sja treba Boha bojati.

²⁰ J. Horák v súvislosti s cyklizáciou motívov uvádza dvojaký smer bádania:

1. zisťovanie sťahovania látok a analýza literárnej transformácie druhov, prameňov diel a vplyvy na príbuzné literatúry; 2. pôsobenie umeleckých a myšlienkových

Paraliturgickú pieseň potom v prvom rade vnímame ako literárny útvar založený na motívoch vychádzajúcich z legendárnych alebo biblických textov blízkyh slovanskému cirkevnému prostrediu. Paraliturgické piesne karpatskej proveniencie a najmä piesne založené na motíve plaču ako orodovania a ochrany Panny Márie popri legendárnych alebo biblických motívoch obsahujú isté historiko-spoločenské súvislosti. Tie v paraliturgickej piesni k jednotlivým zázračným ikonám evokujú historickú pieseň. Na druhej strane historický jav aktualizuje zázračné slzenie a spája ho s legendou alebo biblickým príbehom, udalosťou ako predlohou a jeho interpretáciou.

Zázrak, zázračnosť bezprostredne predchádza vzniku paraliturgickej tvorby. Významnú úlohu zohráva funkcia a miesto piesne v bohoslužobnom, liturgickom, resp. mimoliturgickom živote, ako boli procesie, púte, rozličné sviatka a sviatky. Niektoré paraliturgické piesne nemusia obsahovať historické pozadie. Zvyčajne sú to piesne oslavné, prosebné, ktoré vychádzajú najčastejšie z bohoslužobných, liturgických textov. Duchovná poézia baroka v karpatskej oblasti je teda príkladom poézie pokory a vedomia ľudskej bezmocnosti ako najostrejšieho sebapoznania. Človek v barokovom svete nie je ničím, a tak ani v paraliturgickej tvorbe, nie je so sebou spokojný, lebo vie, že bez milosti Božej nič nezmôže (Čemý, 1937, s. 10–11). Tento moment je zakódovaný v paraliturgickej tvorbe, ktorá je nielen zdrojom poznania historickej tradície, ale aj príkladom mystického náboženského a duchovného prejavu východnej cirkvi.

Už sme spomenuli, že na vznik paraliturgickej tvorby vplývali nielen zázraky ikon, ale najmä zložitá spoločenská situácia, turecké nebezpečenstvo, náboženské vojny, poľsko-ukrajinské súperenie a na Ukrajine aj turkotatarské nebezpečenstvo, ktoré sa odrazili v motívoch jednotlivých piesní. Aj keď takéto piesne obsahujú historické a často aj verifikovateľné pozadie, ich pôvodné zameranie zostáva náboženské, konfesionálne, spojené s potrebami mimoliturgického duchovného života. Vytvára sa tak cenný materiál na skúmanie vývoja literárnej tvorby karpatskej oblasti nielen z pozície literárno-historického, ale aj z konfesionálneho, bohoslužobného, historického, kultúrneho i jazykového pohľadu v systéme literárnej produkcie v období 16.–19. storočia v kontexte slovanského sveta.

Literatúra

ALEŠ, P.: Cirkevná archeológia I.. Pravoslávna bohoslovecká fakulta v Prešove 1985.

prúdom na jednotlivé slovanské literatúry a postupná transformácia motívov na jednotlivých slovanských územiach. Zároveň uvádza, že to, čo platí pre ľudovú a pololudovú tradíciu, nemusí bezvýhradne platiť pre literatúru (Horák, 1948, s. 13).